

Zitierhinweis

Županič, Jan: Rezension über: Arno Kerschbaumer, Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl I./IV. Károly király (1916–1921), Laßnitzhöhe: Filipancic, Andreas, Mag. Dr., 2021, in: Český časopis historický, 2022, 2, S. 470-474, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/dc2b65c7ff784bbae76b111d55d21fb>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

důležitost pro setkávání lidí z různých kontinentů, pro porozumění, toleranci a mír. Skutečnost, že toto stanovisko vyjádřil pouhé tři roky předtím, než příslušník stejné dynastie zahájil první světovou válku, dokládá, jak výrazně se svým humanismem smýšlením vzdálil od hlavy císařského domu.

Životopis Ludvíka Salvátora Toskánského přináší mnohostranné poznání. Na jak rozsáhlém heuristickém základě (vedle nezbytného využití archiválií ve Vídni a na Mallorce) je biografie postavena, naznačuje autorka v úvodní charakteristice Rodinného archivu toskánských Habsburků. Jde o 500 kartenů spisů, 2000 map a plánů, 4000 fotografií a množství dalších pramenů, z nichž část je reprodukována ve skvělé obrazové příloze. Tyto prameny se netýkají pouze Toskánska a Čech, ale prostřednictvím zahraniční politiky a mezinárodních vztahů toskánských Habsburků, jejich cest a osobních kontaktů takřka celé Evropy. Vzácná dokumentace k politickým, hospodářským a kulturním dějinám byla dosud intenzivněji využívána pouze italskými historiky, ale jinak zůstává v zahraničí stále málo známá. Kniha Evy Gregorovičové, opatřená německým, anglickým a španělským souhrnem, může přispět k tomu, aby tento jedinečný pramenný soubor vstoupil do širšího povědomí a stal se předmětem soustavného mezinárodního bádání.

Jaroslav Pánek

Arno KERSCHBAUMER

Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl I./IV. Károly király (1916–1921).

2. erweiterte Auflage

Graz 2021, Hersteller Genekult (Laßnitzhöhe), 388 s., ISBN 978-3-9504153-9-1.

Není obvyklé, aby dějepisné práce zásadního významu psali „historici-amatéri“. Takový je právě případ Arno Kerschbaumera, který řadu let působil jako projektový manažer ve Štýrském Hradci, kde žije od roku 1981. Původně se historií zabýval pouze ve volném čase, a to ve spojení s kulturou a lidovými zvyky. Teprve roku 2016 vyšla jeho přelomová studie s názvem *Nobilitace za panování císaře Karla I./IV. (1916–1921)* a o dva roky později následovaná prací *Nobilitace za panování císaře Franze Josefa I. / I. (1914–1916)*.¹ Obě se dočkaly mimořádně kladného ohlasu. Tím ale jeho práce na tomto poli neskončila. V roce 2018 byla publikována spíše

1 Arno KERSCHBAUMER, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl I./IV. Károly király (1916–1921)*, Graz 2016; TÝŽ, *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Franz Joseph I. /*

regionálně zaměřená studie *Úředníci, podnikatelé, důstojníci – rodiny „druhé společnosti“ z Vnitřního Rakouska* a v roce 2021 významným způsobem aktualizovaná studie o nobilitacích Karla I./IV., kterou se zabývá tato recenze.

Ač se to zdá neuvěřitelné, ještě více než 100 let po zániku Rakousko-uherské monarchie neexistuje kompletní seznam všech osob, které byly povýšeny do šlechtického stavu. Tento nedostatek je způsoben několika faktory. První a nejdůležitější spočívá v tom, že evidence nobilitací, kterou v dosud základní práci na toto téma použil i Peter Frank-Döfering (*Adelslexikon des Österreichischen Kaisertums 1804–1918*, Wien-Freiburg-Basel 1989), vycházela pouze z expedovaných listin, které udílely šlechtické tituly. Ovšem poté, co František Josef I. roku 1868 rozhodl, že pro platnost udělení šlechtictví není vydání diplomu nezbytné a že zásadní je jen jeho rozhodnutí, začal narůstat počet případů, kdy nobilitovaná osoba o listinu vůbec nepožádala (z českých osobností šlo například o historika Wacslawa Wladiwoje Tomka).

Evidence takových povýšení je nesmírně obtížná. Informace o nich se totiž nenachází v bývalém šlechtickém archivu (*Adelsarchiv*), který je dnes uložen v Praze a Vídni či v archivu uherského Ministerstva u panovnického dvora v Budapešti (*Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára – Elnöki iratok*), ale obvykle (a ještěť nikoli vždy) jen v tisku (většinou v listu *Wiener Zeitung*). Většinou je ale nutné je dohledat v archivu panovnické kabinetní kanceláře v Haus-, Hof und Staatsarchiv či v dosud zcela badateli nevyužitých materiálech c. k. Ministerstva vnitra a uherského Ministerstva a latere.

Z tohoto důvodu je Frank-Döferingova příručka neúplná (navíc eviduje jen rakouská, nikoli uherská povýšení). Stejně tak není kompletní ani seznam nobilitačních řízení na webových stránkách Rakouského státního archivu (*Österreichisches Staatsarchiv*).

Kerschbaumer postupoval jiným způsobem. Jako jeden z vůbec prvních nejen komparoval Frank-Döferingovu práci s tiskem, ale využil také dosud zcela opomíjené fondy – materiály sloužící jako podklady k blahoslavení Karla I. a pozůstatosti osob, které úzce s posledním habsbursko-lotrinským vládařem spolupracovaly: zejména *Nachlass Elisabeth Kovacs*, *Archivmaterial Vatikan Seligsprechung*, *Tom I, Ordensverleihungen, Ernennungen, Nobilitierungen und Goldenes Vlies, Causa beatificationis Caroli a domo Austriae. Tom I. Acta Originalia processus super perqui-*

I. Ferenc Józsefkirály (1914–1916), Graz 2018; TÝŽ, *Beamte, Unternehmer, Offiziere – Familien der „Zweiten Gesellschaft“ aus Innerösterreich*, Graz 2018.

sitione Scriptorum a *Nachlass Dr. Albin Schager-Eckartsau*. Výsledky této práce publikoval zčásti již v roce 2016 ve výše uvedené knize.

Od té doby se Kerschbaumerovi podařilo získat další informace. Týkaly se jak rakouských, tak uherských nobilitací realizovaných zejména v posledních dnech a týdnech před Karlovou rezignací na trůn, tak povýšení, které zcela nepochybně uskutečnil až po svém odchodu do Vídně na zámek Eckartsau v Dolních Rakousích, později ve Švýcarsku i při pokusech ovládnout uherský trůn. Zde je třeba zmínit dosud nepříliš známé povýšení Miklóse Horthyho de Nagybánya do knížecího stavu s titulem vévody z Otranta a Szegedu 27. března 1921.

Zásadní materiály autor dohledal i ve fondech uherského Ministerstva u panovnického dvora. Opisy uherských nobilitačních listin, jež se nachází v tzv. Královských knihách (lat. *Libri Regii*, maď. *Királyi könyvek*), uherské období česko-rakouských Salbuchů, jsou totiž dovedeny jen do konce roku 1917 (následně jen výjimečně), z dalších měsíců jsou pak zde uvedeny jen soupisy udělení titulů, a to nikoli všechny. Přitom ale informace o povýšeních se v tomto fondu nachází, nebyly ovšem na rozdíl od *Libri Regii* digitalizovány. Další důležité zdroje autor získal i z meziválečných zdrojů: tzv. graciální registratury (*Gratialregistratur*) z let 1918 až 1933 a šlechtických aktech Úřadu spolkového kancléře a Ministerstva vnitra a kultury (*Adelsakten des Bundeskanzleramtes und des Ministeriums für innere und kulturelle Angelegenheiten*) z let 1933 až 1939, které jsou uloženy v Rakouském státním archivu.

Kerschbaumerovi se díky doslova mravenčí archivní práci podařilo vytvořit seznam snad všech nobilitačních řízení éry Karla I., a to nejen zakončených udělením šlechtického titulu, ale také těch, které schváleny nebyly nebo nestačily být vyřízeny vzhledem k zániku říše na podzim 1918. Nesmírně cenou část knihy představuje soupis nobilitací, realizovaných panovníkem v exilu (do roku 1921) a nobilitací důstojníků na základě Řádu Marie Terezie, který po rezignaci Karla I./IV. udílela řádová kapitula.

Seznam udělených šlechtických titulů (a zamítnutých a nevyřízených žádostí) doplňuje rozsáhlá pasáž, ve které se autor pokouší ve stručnosti zachytit a analyzovat možnosti nobilitací v habsburské monarchii. Právě zde lze podle mého názoru najít jisté slabiny práce. Kerschbaumerovi se v mnoha případech podařilo najít dosud neznámé dokumenty, je však otázkou, zda je úspěšně analyzoval.

V případě kapitoly „*Ein systemmäßiger Ritterstand für Generale?*“ zmiňuje plán c. a k. Ministerstva války, podle něhož by měli generálové po třiceti letech služby nárok na rytířský stav, čímž by se odlišili od níže postavených důstojníků,

kterým mělo dále náležet jen prosté šlechtictví. Tuto událost ale autor nezasazuje do kontextu. Nerealizovaný plán byl s největší pravděpodobností odrazem proměny udílení šlechtictví státním úředníkům. Ti sice bývali od zrušení nobilitačních paragrafů roku 1884 do šlechtického stavu povyšováni až po dosažení V. hodnostní třídy, zato však udělený titul korespondoval s jejich pozicí ve státní službě (V. třída – prosté šlechtictví, IV. – rytířský stav, III. a vyšší – stav svobodných pánů).

Podle mého názoru nejsou přesné ani závěry kapitoly „*Der kaiserlich österreichische Militär-Maria Theresien Orden*“. V ní autor rozvíjí hypotézu, podle které nešlechtičtí nositelé tohoto řádu získávali pouze osobní šlechtictví, nikoli dědičný titul. Vychází přitom z (jím objevených a dosud nereflektovaných) případů rodin von Thierry a Altmann von Waffenheim, pozůstalých po důstojnících, kteří o titul na základě řádu nepožádali. V jejich případech došlo k nobilitaci až panovnickým rozhodnutím prostřednictvím diplomu.

Kerschbaumer ovšem nebere v úvahu zmíněné nejvyšší rozhodnutí Františka Josefa I. z 20. července 1868, kterým císař nařídil, že pro platnost nobilitace je zásadní nejvyšší rozhodnutí. Tento výnos se nepochybně vztahoval i na nositele Řádu Marie Terezie. Opomíjí také fakt, že v Uhrách nebylo možné udílet šlechtický titul pouze *ad personam* a rakouská strana by nepochybně nepřipustila, aby důstojníci s předlitavským občanstvím byli udílením osobního šlechtictví tak zásadně znevýhodněni oproti svým kolegům ze Zalitavska. Proto je více než pravděpodobné, že i bez diplomu (což bylo za první světové války spíše pravidlem než výjimkou) měli nositelé tohoto řádu a jejich rodiny okamžitě po vyznamenání nárok užívat šlechtický titul.

Toho se týká i změna stanov řádu, které se roku 1894 přizpůsobily dualistické struktuře podunajské monarchie – místo rytířského stavu a stavu svobodných pánů dědičných zemí bylo s nabytím řádu spojeno rakouské či uherské prosté šlechtictví a rakouský stav svobodných pánů nebo uherský baronát. Došlo ale i k dalším úpravám předpisů: zatímco podle původních stanov z roku 1757 bylo nutné o baronát požádat a udílen byl prostřednictvím panovnické listiny (rytířský, resp. později šlechtický titul získával důstojník automaticky spolu s řádem), po úpravě z roku 1894 bylo výslovně uvedeno, že musí o tento titul jen požádat. O vydání listiny řeč nebyla. De facto tedy stačilo podat žádost panovnické kanceláři či ministerstvu vnitra a užívat titul pouze na základě tohoto kroku. To se stalo aktuálním zejména v posledním roce existence Rakousko-Uherska, kdy Ministerstva vnitra obou částí říše již nestačila zhotovit řadu nobilitačních listin.

Výše uvedené připomínky jsou ovšem spíše příspěvky do diskuse než kritikou. Faktem je, že Kerschbaumerova aktualizovaná práce je vědeckým počinem mimořádného významu a můžeme předpokládat, že nahradí dosud užívaná a zastaralá kompendia typu zmíněné studie Petera Frank-Döferinga.

Jan Županič

Frauke WETZEL

Heimisch werden durch Geschichte. Ústí nad Labem 1945–2017

(= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 144)

Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2021, 364 s., ISBN 978-3-525-37093-3.

Dějiny Ústí nad Labem po druhé světové válce jsou tématem, kterým má smysl se zabývat nejen kvůli pochopení vývoje samotného města, ale také z hlediska obecnějších problémů poválečného Československa. K těm patří zejména důsledky nuceného vysídlení německého obyvatelstva nebo například otázky související s vývojem průmyslu, jehož bylo Ústí nad Labem významným centrem. Poválečný vývoj byl slušně zpracován v devadesátých letech v celkových *Dějínách města Ústí nad Labem*,¹ nicméně řada důležitých témat zde nemohla dostat takový prostor, jaký by si zasloužila.

Frauke Wetzel se zabývá kulturní vědou a působila po několik let v Ústí nad Labem jako kulturní manažerka. Práce *Heimisch werden durch Geschichte* (*Zdomácnění prostřednictvím dějin*) vznikla jako její disertace. Kniha nemá ambici být uceleným přehledem dějin města po druhé světové válce. Ústí nad Labem autorce slouží především jako příklad českého pohraničního města, na kterém zkoumá, jak se nové obyvatelstvo po válce identifikovalo s městem a regionem, jak vznikl obraz města, se kterým se mohli obyvatelé ztotožnit, a kdo ho vytvářel. Zároveň práce sleduje vztah bývalých německých obyvatel k městu jako ztracenému domovu a zabývá se rovněž vzájemným vztahem bývalých a současných obyvatel. Ústředním tématem knihy je tedy konstrukce identifikace s konkrétním místem či představou o něm. Důležitým pojmem je německý výraz *Heimat* a jeho české protějšky domov a vlast, jejichž rozdílné konotace autorka v úvodu rozebírá. Pro Wetzel je podstatný proces nacházení domova, respektive „zdomácnění“, který zakomponovala i do názvu knihy. Vnímá jej jako proces, ve kterém současně působí ideologický vliv politi-

1 Kristina KAISEROVÁ – Vladimír KAISER (eds.), *Dějiny města Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 1995.